

בצלו של המשורר [1]

הדה בושס

מנחם דורמן – נתן אלתרמן. פרקי ביוגרפיה. ערכה והביאה לדפוס דבורה גילולה. הקיבוץ המאוחד. 352 עמ׳.

״אלתרמן מפריע לי לכתוב על אלתרמן״, כתב מנחם דורמן בכנות כאובה בדפי יומנו המובאים בספר, שנראה כי צונזרו על־ידו מפאת הערצתו ואהבתו למשורר. ואכן, גם דורמן, שקיבל על עצמו לאחר פטירתו של נתן אלתרמן לטפל בעיזבונו הספרותי, נמנע במודע מלכתוב ביוגרפיה של המשורר. הוא מעיד על עצמו כי ״אסף כל מה שיכול לאסוף במשך עשר שנים״ וערך דו״ח – ולא סיפור – על חיי אלתרמן בשנים 1910 – 1932. דורמן מוסיף כי ״השתדל להתרחק ככל האפשר מספקולציות פסיכילוגיסטיות ופסוודו־מדעיות״.

דבורה גילול, שערכה את החומר שהיה ברשותו, מביעה השערה שלפיה הניע את דורמן בעבודתו טעם שני, משמעותי לא פחות מ״השובע הרוחני״ שהוא מזכיר בספרו. לדעתה, כיוון שהגיע בכתיבתו לתקופה בחייו של אלתרמן שבה נדרש לכתוב על רחל מרכוס, רעייתי, וצילה בינדר, אהובתו, גזר על עצמו שתיקה.

נראה כי דורמן הגיע להכרה שהמעורבות הרגשית העזה שלו עם אלתרמן עלולה לפגום בכתיבת ביוגרפיה שלו. אבל גם אם היה מעריץ ללא סייג שלו, לא פסחה עינו הבוחנת על תופעות מסוימות בחייו בלי שיתקומם. לאחר מותו של אלתרמן כתב ביומנו: ״רחל מרכוס נפש הרוסה, על סף בלבול חושים וטירוף דעת. תרצה אתר – עצבנותה מעצבנת וקשה לעמוד במחיצתה. צילה – אנוכיותה המופלגת מתבטאת בדיבורה הבלתי פוסק על אנוכיותם של אחרים. כיצד חי נ״א במחיצתן של נשים אלו? ואני? מוטב לי להתרועע עם ספרים״. עם זאת יש להצטער של שז׳אנר פופולרי זה, שהפך מקובל כל כך במערב, לא קנה מהלכים אצלנו, מלבד במקרים נדירים. דומה שהחברה הדחוסה שבה אנו חיים כמעט תוך נגיעה פיזית זה בזה נרתעת

[1] נדפס בעיתון ״הארץ״ במדור ׳משקפי קריאה׳ ביום 18 בצדמבר 1991

מביוגרפיות ומחשיפות אישיות אינטימיות, גם בשל גישה פוריטנית וגם בגלל חוסר מיומנות של כותבים, בניגוד גמור לעיתונות ההופכת חושפנית יותר ויותר. אין פלא אפוא שכשיצא הספר לאור נתפסו כותבים לקטעים האישיים שבו והפכו אותם לנושא סנסציוני.

דורמן אכן חשש מתופעה כזאת, אבל יותר מכל חשש שמי שהכירו את אלתרמן הילד והנער ילכו לעולמם וזיכרונותיהם עמם. משום כך ערך ראיונות עם אנשים שבסיפוריהם יש חומרים ביוגרפיים ואלה נספחים לספר. אלא שהראיונות מאכזבים וחסרים, ואולי גם הם מצונזרים. רק פה ושם אפשר לגלות בהם הארות מעניינות על אישיותו הייחודית והסבוכה של המשורר. מן הדברים עולה כי אלתרמן שמר מכל משמר על פרטיותו, סירב במפגיע לדבר על כתיבתו, גם אם היה איש שיחה נפלא, "והטיפה המרה שלה בו. הוא היה משועבד לה, והיא עירערה את שיווי משקלו ואת היחסים בינו לבין רחל מרכוס. לנתן היתה הצלחה אצל נשים. הן היו כרוכות אחריו והי"ש עשה אותו נוח לפיתוי", כותב דורמן.

רחל מרכוס נזכרת בהיכרותם הראשונה, שבה לא נוצר הרושם שקרבה מיוחדת תתהווה ביניהם. היא זכרה את דמותו כ"משהו פלאי", כמי "שהיה בו קסם בלתי רגיל ונשים הלכו אחריו", ואמרה שלו חי בימי הביניים היה מעין טרובדור יהודי. היא לא נטרה לו טינה, אלא דיברה עליו בהערצה ובהתבטלות. הן רחל הן צילה אהבו אותו וחיו בצלו, השתעבדו כליל לרצונותיו והיו אומללות. דורמן מחמיר בשיפוטו עליהן, אף כי לכותב הביוגרפיה טומן המשולש הזה אוצר בלום של חומר.

פן מעניין של המשורר מתגלה בדבריו של סשה ארגוב, הקובע שאלתרמן לא היה מוסיקלי. וגרשם שוקל, עורך "הארץ" המנוח, כתב בתשובה לדורמן: "הוא עזב את העבודה ב'הארץ' משום שלא נעניתי לבקשתו להעלות את משכורתו, והיה זה כמובן אחד המחדלים החמורים שלי כעורך".

בנספח הכולל מכתבים מתגלים הערצתו, אהבתו ומסירותו של אלתרמן לאמו ולבתו תרצה וקשריו הקרובים עם אחותו ומשפחתה בצד ניכור וריחוק מאנשים.

אבל עיקרו של הספר הוא פרקי ההמשך לארבעה פרקים ראשונים שפורסמו בספרו של דורמן "לב הזמר" והמופיעים גם כאן. הם כוללים, בצד מידע על חייו של אלתרמן הילד והנער, גם את סיפור תחילת דרכו בעולם הספרות העברית. דורמן מתאר בפרטנות את בית אביו, שהקדיש את חייו לחינוך עברי. תקופה זו כוללת את הבריחה הקשה מרוסיה, שהותירה את חותמה במשורר גם אם מעולם לא כתב עליה במפורש. התקופה שלאחר חזרתו לארץ ישראל מלימודים בפאריס ובננסי מתאפיינת במעורבות במחלוקות ספרותיות, ובהן פולמוס ביאליק הידוע, שבו יצא

להגן על ביאליק. מאוחר יותר הסתמן פולמוס חדש בין מורה לתלמיד, והפעם בין אלתרמן לשלונסקי.

דורמן מונה שלושה פרקים במסכת יחסים זו וכותב: "שלונסקי צריך היה להיאבק עם ביאליק כדי להיות שלונסקי. אלתרמן מתחילת דרכו צריך היה להיאבק עם שלונסקי כדי להיות אלתרמן". מכאן נובע גם יחסו לשירת ביאליק וסירובו להסכים עם שלונסקי. עם זאת, אלתרמן גם לא בנה לו "בית ספרותי" משלו.

דורמן מדגיש גם את העירוניות של אלתרמן, שלא היתה סתמית, אלא ביטאה קשר של אהבה לתל אביב ולבתי הקפה שלה, שנחשבו אז זירתם העיקרית של חיי הפרות. פרק מאלף דן במסות של אלתרמן בנושאי פואטיקה. הדיון על "שירה לאומית", מסתו על "הבלתי מובן בשירה" ודבריו על שירת היחיד.

דורמן מצטט את האמירה הפתטית של אלתרמן: "יום יבוא שבו ישיר הפייטן העברי על הציונות, ויראה עצמו יכול וזכאי להביא בשירו את שמה המפורש בלא מרכאות, (וזה) יהיה יום ניצחון לשירה העברית". אך הוא מציין גם, כי אף שלאתרמן היה מעורה במתחולל, היה במעורבותו שמץ של ריחוק.

פרק מיוחד עוסק ב"שירי העיתון" של אלתרמן ובתקופת הפזמונאות שלו. דורמן מגדיר אותו בעל סגנון אירוני מובהק וכותב: "סוד כוחו של הפזמון האלתרמני הוא באלתרמניותו... וגם בו מודגשת כעולה מבין השורות אותה ציונות בלי מרכאות...".

מתברר שדמותו של אלתרמן לא הפריעה לדורמן כשהעריך אותו כפזמונאי וכמשורר. את ההערכה עליו כאדם הותיר לאחרים, שלא היו קרובים אליו כמוהו.

ואמנם דמותו של המשורר מחכה עדיין לביוגרפיה כוללת ושלמה. ספר זה יספק לו חומרים ביוגרפיים מאלפים.